

A STRATÉGIAI KULTÚRÁRÓL

Rezümé:

A stratégiai gondolkodók régóta kutatják azokat a tényezőket, amelyek hatást gyakorolnak a stratégiai döntésekre. A kultúrát is e tényezők közé sorolva, Jack Snyder 1977-ben megalkotta a stratégiai kultúra fogalmát, lendületet adva az ez irányú kutatásoknak. Az elmélet fejlődése során különböző irányzatok alakultak ki, melyek közös jellemzője, hogy a kulturális jellemzők stratégiai viselkedésre gyakorolt hatását vizsgálják. Az Amerikai Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni szerepvállalása tovább erősítette a kultúra, mint tényező fontosságát a katonai műveletek különböző szintjein és a stratégiai gondolkodásban. A cikk áttekinti a stratégiai kultúra elméletének fejlődését, és Alastair Iain Johnston csoportosítását alapul véve jellemzi a különböző irányzatokat. Áttekinti az egyes generációkhoz tartozó kutatók munkáinak főbb eredményeit, erősségeit és gyengeségeit, részletesen tárgyalva a csoportosítást elvégző Johnston kutatásait. A szerző megállapítja, hogy a kultúra a stratégiai gondolkodás egyik meghatározó elemévé vált, ugyanakkor a stratégiai döntésekre gyakorolt konkrét hatásainak azonosítása még a mai kutatókra vár.

Kulcsszavak:

stratégia, kultúra, hidegháborús stratégiák, stratégiai elméletek, stratégiai gondolkodás

Szegő, László

ABOUT STRATEGIC CULTURE

Abstract:

Strategists have been researching those variables that may have effects on strategic choices for a long time. In 1977 Jack Snyder, marking culture as one of those variables, created the notion of strategic culture and gave impetus to research in this area. During the evolution of his theory several schools had developed that tried to identify the influence of culture on the strategic behaviour of a state. Involvements of the United States and NATO in Iraq and Afghanistan further strengthened the importance of culture as a factor on the different levels of military planning and in strategic thinking. The article reviews the development of strategic culture theories and based on the categorisation of Alastair Iain Johnston describes the characteristics of the different schools. It also reviews the conclusions, strengths and weaknesses of the scholars' works in distinct generations thus giving a detailed analysis of Johnston's findings. The author found that culture has become a defining element of strategic thinking, but there is still room for researchers to study and identify the concrete effects of culture to the strategic choices.

Key words:

strategy, culture, Cold War strategies, strategic theories, strategic thinking.

Egy viszonylag hosszabb passzív időszakot követően ismét a kutatások fókuszába került *stratégiai kultúra* viszonylag új keletű fogalom a nemzetközi kapcsolatokkal, stratégiaelméletekkel foglalkozó kutatók munkáiban.

A stratégiai kultúra fogalmát először, Jack Snyder használta 1977-ben a szovjet nukleáris stratégiával kapcsolatban. Alfred Kroeber és Clyde Kluckhohn kultúra-definíciója alapján a stratégiai kultúra fogalmát a következőképpen határozta meg: „*eszmények, feltételezett érzelmi válaszok és rögzült szokások (viselkedésminták) összessége, melyeket a nemzeti stratégiai közösség (stratégiaalkotók) alkalmaznak az oktatás során vagy a (korábbi) minták követésével megszerzett és tagjaival megosztott a nukleáris stratégiával kapcsolatban*”. Snyder kutatásainak mozgatórugója az a felismerés volt, hogy mint minden ember, így a szovjet és amerikai stratégiák is bizonyos kulturális környezetben szocializálódtak egyéniségek, megszerzett ismereteikkel, preconcepcióikkal. A szocializációs folyamat során a nukleáris stratégiával kapcsolatban kialakult általános érvényű eszmék, magatartás- és viselkedésminták viszonylagos állandóságra tettek szert, beépülve ezáltal a kultúrába és felülemelkedve a nukleáris politika szintjén.

Snyder véleménye szerint a problémákat mindkét oldal a stratégiai kultúrájába beépült előítéletei lencsén keresztül szemléli, ezért nem képes objektív döntések meghozatalára. A különböző stratégiai kultúrák kialakulásának fő okaként az eltérő történelmi tapasztalatokat és földrajzi környezetet azonosította. Munkáiban felhívta a figyelmet arra – amit a koncepció fellelkesült követői gyakran figyelmen kívül hagynak –, hogy a stratégiai döntések meghozatalakor a stratégiai kultúra a döntésre hatással lévő, de nem döntő tényező.

A stratégia és a kultúra összefonódása

Snyder megállapítása a stratégia és a kultúra összefüggéséről nem példa nélküli. A háború és a fegyveres konfliktusok elméletét vizsgáló írások legtöbbszörében található utalás a kultúra és a stratégia összefüggésére. Egy cikkében Laurie Johnson megállapította, hogy Thuküdidész a peloponnészoszi háborúról szóló művében politikai és kulturális különbségeket azonosít a városállamok között, ami döntőnek bizonyul a szembenálló felek viselkedésében a háború során.

Közismert és gyakran idézett Sun-ce azon megállapítása, ami az ellenség megismerésének fontosságára vonatkozik: „... *ha ismerjük az ellenséget és ismerjük magunkat is, akkor száz csatában sem jutunk veszedelembe; ha azonban nem ismerjük az ellenséget, csak magunkat ismerjük, akkor egyszer győzünk, másszor vereséget szenvedünk; és ha sem az ellenséget, sem magunkat nem ismerjük, akkor minden egyes csatában feltétlenül végveszély fenyeget bennünket*”.

Clausewitz értelmezésében a háború nem más, mint az erkölcsi és fizikai erők próbatétele, mivel a „... *hadművészetnek élő emberekkel és erkölcsi erővel van dolga...*”. Ez alapján Jeffrey S. Lantis a kultúra és az erkölcs szoros összefüggésének hangsúlyozásával mutatott rá Clausewitz munkájában a stratégia és a kultúra kapcsolatára.

Az 1940-es és az 1950-es években az antropológiai modelleken alapuló nemzeti karakter-kutatások tettek kísérletet a kultúra és az állam viselkedése közötti összefüggés leírására, főként az egyes nemzetek tagjai személyiségjellemzőinek meghatározásával. A nemzeti karakter, vagy kultúra alapvető jellemzőiként azonosították a nyelvet, a vallást, a szokásokat, a szocializációt, valamint a közös történelmi emlékek interpretációját. Gabriel Almond és Sidney Verba *nemzeti karakter* helyett a *nemzeti politikai kultúra* kifejezést használta, ami szerintük a „*a társadalomnak a politikai rendszerhez kapcsolódó hiedelmei és értékei halmaza*”. A szerzők szerint a politikai kultúra tartalmaz több meghatározó érték (például a

demokratikus alapelvek és intézmények, az erkölcs, az erőszak alkalmazása, az egyéni és kollektív jogok, egy ország szerepe a világpolitikában stb.) iránti elkötelezettséget is, így szoros összefüggésbe hozható az államok nemzetközi porondon történő szerepvállalásával.

A politikai kultúra kutatása a későbbiekben egyre komplexebbé vált, de nem hozott áttörést a kultúra és az állam viselkedése közötti kapcsolat vizsgálatában. A kutatások eredményeit felhasználva és az egyes nemzetek fegyveres konfliktusok során tanúsított magatartását elemezve számtalan tanulmány született, és napjainkban is születik, amelyek az egyes országok „hadviselési szokásait” írják le.

A hidegháború végére uralkodóvá vált a nagyhatalmak stratégiai (beleértve a nukleáris stratégiát is) gondolkodásának általánosításokkal történő jellemzése. Ezek alapján a Szovjetuniót és haderejét megelőző csapások alkalmazására hajlamosnak és támadó szelleműnek definiálták. Az ezt kialakító történelmi tényezők közé sorolták a terjeszkedő orosz külpolitikát és az erős, autokrata belső rendszert. Ezzel szemben az Egyesült Államokat és haderejét elszórtan megjelenő, megmentőként vagy egyfajta kereszties hadjáratot folytató, jóindulatú hatalomként jellemezték, melynek oka a történelemben, és abban a hitben gyökerezett, hogy a háború az emberi kapcsolatok rendellenes formája.

A hidegháború után tovább erősödött az a felismerés, hogy a kultúrának, valamint a nemzeti sajátosságoknak jelentős szerepe van a kétpólusú világrendszer felváltó összetett nemzetközi rendszerben. Az Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni tapasztalatai kiterjesztették ezt a szemléletet a biztonságpolitikára és a katonai műveletekre is. Az ellenség történelmének, értékrendjének, ideológiájának, vallásának figyelembevétele, illetve hatásainak vizsgálata beépült a stratégiai gondolkodásba.

A stratégiai kultúra fogalmának fejlődése

A reneszánszát élő koncepció előnyeinek és korlátainak megértéséhez szükséges áttekinteni annak fejlődését. Snyder stratégiai kultúra definíciója, miszerint a nemzeti sajátosságok nagymértékben befolyásolják a stratégiai gondolkodást, megosztotta a nemzetközi kapcsolatokkal, biztonságpolitikával foglalkozó szakembereket és kutatókat. Fő problémájuk az volt, hogy az uralkodó elméletekben a stratégiát befolyásoló objektív tényezők (ti. a rendelkezésre álló források, technológiai fejlettség, anyagi készletek, képességek stb.) – e felfogás szerint – másodlagos fontosságot kapnak. Az elmélet támogatói azzal érveltek, hogy a különböző államok különböző stratégiai preferenciákkal rendelkeznek, amelyek a történelemben gyökereznek és az adott nemzet és vezetőinek filozófiai, politikai, kulturális és kognitív jellemzői mentén folyamatosan alakulnak. Más szóval a történelmi tapasztalatok és a hosszú idő alatt kialakult stratégiai preferenciák határozzák meg a fenti objektív tényezőkkel jellemzett környezet dinamikus változására adott stratégiai válaszokat. Ezek a preferenciák nem, vagy csak nagyon lassan változnak.

A stratégiai kultúra alapján történő megközelítés néhány követője elutasította a racionalitást. Szerintük a stratégiai kultúra összeegyeztethető korlátozott racionalitással (a stratégiai kultúra egyszerűsíti a problémát), folyamat racionalitással (ahol a stratégiai kultúra rangsorolja a döntési preferenciákat és szűkíti az opciókat), és adaptív racionalitással (történelmi tapasztalatok, analógiák, hasonlatok, és precedensek határozzák meg a döntést) is. Ugyanakkor, a stratégiai kultúra elmélete – feltételezve azt, hogy a stratégiai döntéshozatal során nem veszik figyelembe a

többi stratégiai szereplő válaszát – nem egyeztethető össze a stratégiai problémák klasszikus elméletével, a játékelmélettel.

A stratégiai kultúra elmélete, elismerve ugyan a racionalitás fontosságát a stratégiai döntések meghozatalakor, a racionalitáson alapuló, neorealista keretek közötti stratégiai gondolkodás kihívójává vált. A neorealista gondolkodásmód szerint a szuverén államok legfőbb célja a túlélés, valamint egyéb érdekeik érvényesítése érdekében erejüket a lehetőségeik határáig igyekeznek maximalizálni. Stratégiai döntéseik meghozatalakor tehát csak olyan tényezők korlátozhatják őket, mint földrajzi adottságuk, képességeik, külső/belső fenyegetettségük és az, hogy tartózkodjanak a túlélésüket veszélyeztető bármilyen viselkedéstől.

Ezzel szemben a stratégiai kultúra elmélete ellentétes tételt fogalmaz meg, a különböző kultúrában szocializálódott hatalmi elit ugyanis azonos helyzetekben más és más döntéseket fog meghozni. Mivel az egyes államok kultúrája különböző, ezért a hasonló stratégiai problémákat egymástól eltérően értelmezik. Elméleti szempontból tehát magyarázatra szorul a különböző stratégiai kultúrával rendelkező államok hasonló viselkedése, illetve – realista szempontból – az azonos strukturális feltételekkel rendelkező államok eltérő viselkedése egy adott szituációban. Ugyanakkor, semmilyen *a priori* ok nincs arra, hogy a kulturális alapon meghozott stratégiai döntéseknek különbözniük kellene a történelmet figyelmen kívül hagyó, strukturalista felfogásból származó döntésektől, de arra sincs ok, hogy ezek a döntések hasonlóak legyenek.

A stratégiai kultúra értelmezésének generációi

A stratégiai gondolkodást uraló elméletek kihívójaként megjelenő stratégiai kultúra elmélete tárgyában született munkákat hamarosan kategorizálták, ami tovább segít megérteni a koncepció fejlődését.

Forrest E. Morgan a tárgyban megjelent szakirodalmat az alkalmazott módszertan szerint két csoportra osztotta és írta le. Az első a bemutató jellegű csoport, amelyik magában foglalja az 1970-es évek végén és az 1980-as években született, az egyes államok magatartását nagy történelmi távlatokban elemző írásokat. Ezek az írások a viselkedésmintákat befolyásoló kulturális hatásokat azonosították és vetítették ki a jövőre. A második az 1990-es években megjelenő analitikus jellegű csoport, amelyik a kultúra szűkebben értelmezett definícióit használta és szigorúbb módszereket alkalmazott annak érdekében, hogy elemezze a kultúra stratégiai viselkedésmintákra gyakorolt hatását.

Alastair Iain Johnston 1995-ben, a kínai stratégiai kultúráról írt cikkében kategorizálta a tárgyban megjelent irodalmat, mely azóta általánosan elfogadott csoportosítássá vált. Johnston három generációt különböztetett meg. Az első generációhoz tartoznak az 1980-as évek elején a tárgyban publikáló biztonságpolitikai és Szovjetunióval foglalkozó elemzők, akik arra próbáltak meg választ adni, hogy miért gondolkodnak eltérően a nukleáris stratégiáról az amerikai és a szovjet szakértők. Johnston az okokat az eltérő történelmi tapasztalatokban, politikai kultúrában és a földrajzi elhelyezkedésben találta meg. A második generáció az 1980-as évek közepén a nagyhatalmakat a Gramsci-féle perspektívából nézte és rámutatott a hatalmi elit hegemoniáját fenntartani hivatott szimbolikus stratégiai-kulturális kommunikáció és a valós műveleti doktrínák különbözőségére. A harmadik generáció, melyhez a csoportosítást elvégző Johnston is tartozik, az 1990-es években tűnt fel és mind a fogalmak, mind pedig az alkalmazott módszerek tekintetében szigorúbb volt. Az

ehhez a generációhoz tartozó kutatók szűkítették a vizsgált stratégiai döntések, mint függő változók körét, hogy megbízhatóbb vizsgálatokat végezhesse el a kultúra hatásainak elemzésére, aminek érdekében számos esettanulmányt tárgyaltak. A stratégiai kultúra koncepciójának alaposabb megértéséhez szükséges az egyes generációk képviselőinek munkáit részleteiben megvizsgálni.

Az első generáció jellemzői

Az első generációhoz tartozó szerzők –, mint Colin S. Gray, David Jones, valamint Jack L. Snyder, – stratégiai kultúra tárgyában írt munkáikban, alapul véve a korlátozott nukleáris háború szovjet doktrínáját, azzal érveltek, hogy a nukleáris stratégiával kapcsolatos amerikai és szovjet gondolkodásmód különbségeit olyan makrokörnyezeti tényezők sajátos különbözősége okozza, mint a mélyen gyökerező történelmi tapasztalatok, a politikai kultúra, valamint a földrajzi adottságok.

Gray azt állította, hogy az amerikai történelmi tapasztalatok olyan, az erőt tiszteletben tartó sajátos gondolkodási és cselekvési módokat termeltek ki, amelyek domináns nemzeti eszményeket eredményeztek a stratégiai döntésekkel kapcsolatosan. Szerinte ezek az eszmék alakították ki a nukleáris stratégiával kapcsolatos sajátos amerikai megközelítést, amely szerint a nukleáris háború nem nyerhető meg, mert az óriási embervesztés nem egyeztethető össze a győzelem bármiféle értelmezésével. Az Egyesült Államok tehát csak a technológiai előny megőrzésével biztosíthatja a hatékony elrettentő erőt a szovjet nukleáris eszközök számbeli fölényével szemben. Úgy vélte, hogy a fegyverzet-ellenőrzési tárgyalások során lehetőség van jobban megismertetni a szovjetekkel az amerikai álláspontot, ezáltal biztosítva nagyobb stratégiai stabilitást. Gray azt a következtetést vonta le, hogy a viszonylag egységes amerikai stratégiai kultúra alapvetően különbözött a szovjet stratégiai kultúrától, valamint, hogy a fentiek alapján az amerikaiak gyakorlatilag képtelenek voltak – a szó általános értelmezését tekintve – katonai stratégiaileg gondolkodni egy nukleáris háborúra történő felkészülésről, annak megvívásáról és esetleges megnyeréséről. Ennek némileg ellentmond az a tény, hogy az Egyesült Államok stratégiai légi-erő-parancsnoksága folyamatosan dolgozott és rendelkezett az ellencsapást és a nukleáris háború megnyerését célzó tervezési opciókkal.

Jones hasonlóan érvelve három szintre osztotta a stratégiai kultúrát alakító tényezőket:

1. a makro-környezeti tényezők (földrajzi adottság, etnokulturális jellemzők és történelem);
2. társadalmi szint (a társadalom gazdasági, társadalmi és politikai kultúrája);
3. mikro szint, ami a katonai intézményrendszerből és a civil-katonai kapcsolatok jellemzőiből áll.

Ez a fajta stratégiai kultúra felfogás nem korlátozta a stratégiai opciókat és meghatározó volt a döntés-előkészítés és tervezés valamennyi szintjén, a stratégiai szinttől a harcászati szintig. A tényezők e három csoportja eredményezte azt, hogy a szovjet stratégiai kultúra a támadó jellegű stratégiákat helyezte előtérbe.

Az újszerű megközelítés ellenére az első generációs gondolkodás számos hiányossággal rendelkezett:

1. Túl széleskörűen határozták meg a stratégiai kultúra definícióját, mivel a technológiát, a földrajzi viszonyokat, a szervezeti kultúrát és hagyományokat, a politikai ideológiát és a nemzetközi rendszert is a stratégiai kultúrát

befolyásoló tényezők közé sorolták. Mivel ezek mindegyike önállóan is képes befolyásolni a stratégiai döntéseket, gyakorlatilag lehetetlenné tették a nem stratégiai kultúrán alapuló döntéselemzést.

2. Magukat a viselkedésmintákat is befoglalták a stratégiai kultúra definíciójába. Ezzel azt sugallták, hogy egy bizonyos stratégiai gondolkodásmód következetesen egy bizonyos viselkedéshez vezet. Johnston a csoportosítás során feltette a kérdést: Hogyan értékelhető egy stratégiai kultúra akkor, ha a stratégiai válasz, a viselkedés, ellentmondásosnak tűnik a stratégiai beállítottsággal? Vagy megfordítva: Vajon egy bizonyos viselkedés mindig azonos stratégiai gondolkodásmódra utal? A fenti, lényegében mindent, még a viselkedést is magába foglaló definícióval kizárták annak lehetőségét, hogy a stratégia kultúra szétváljon a viselkedéstől.

3. Egy társadalom stratégiai kultúráját állandónak tekintették, ami csak történelmi léptékben, a tapasztalatok feldolgozása során változik. Ugyanakkor nem vették figyelembe azt a tényt, hogy a stratégiai kultúrát alkotó tényezők más és más stratégiai preferenciákat generálhatnak, így adott államokon belül versengő stratégiai preferenciák alakulhatnak ki.

Johnston – ezeken kívül – számos kérdést megválaszolatlanul tartott az első generációs stratégiai kultúra elméletek besorolásakor: Mit kell a stratégiai kultúra forrásainak tekinteni? Milyen időszakból kell ezeket a forrásokat kiválasztani? Miért számít egy adott történelmi időszak a stratégiai kultúra forrásának, míg egy másik nem? Hogyan öröklődik át az időben? Változik-e az átörökítés során? Mivel a csoportosítás 1995-ben történt, azóta az első generáció képviselői több kérdésre választ adtak. Colin S. Gray – nem vitatva a generációs besorolást – több cikkében reagál a felvetett kérdésekre.

A második generáció jellemzői

A második generáció képviselői, akik az 1980-as évek közepén jelentek meg, munkáikban abból indultak ki, hogy hatalmas különbség van a politikai döntéshozók gondolkodása, kommunikált tevékenységük és valós tetteik között. A stratégiai kultúrát a stratégiai döntéshozatalon belül a politikai hegemonia eszközének tartották, amely széles körben elérhető útmutatót biztosít az erőszak legitim alkalmazásához és alátámasztja a deklarált stratégiát, így legitimálva a stratégiai döntéshozatalban résztvevők hatalmát. Ugyanakkor a műveleti stratégia a döntéshozók valós érdekeit szolgálja. Bradley S. Klein szerint, példaként véve az amerikai nukleáris politikát, látható, hogy a műveleti stratégia az amerikai érdekek védelmében történő hadviselésre helyezte a hangsúlyt, míg a deklarált stratégiát a politikai elit eszközként használta, hogy a műveleti stratégiát kulturálisan és nyelviileg elfogadhatóan igazolja és félrevezesse, vagy lecsendesítse a potenciális politikai kihívókat.

Annak ellenére, hogy a stratégiai kultúrát eszköznek tekintették, azt nem a politikai, katonai elitől származtatták. Klein a stratégiai kultúrát a történelmi tapasztalatok eredményének tekintette, és úgy gondolta, hogy mivel minden ország különböző történelmi háttérrel rendelkezik, a stratégiai kultúrájuk is eltérő. A második generáció képviselői szerint nincs valós kapcsolat stratégiai kultúra és az állam viselkedése között, mivel utóbbit a hatalmon lévő elit érdekei határozzák meg, nem a kultúra. Ez azt sugallja, hogy a hatalmi elit – amennyiben érdekei megkívánják – felül tud emelkedni a stratégiai kultúrán, ugyanakkor egyes tanulmányok kapcsolatot

feltételeznek a stratégiai kultúra és az állam valós viselkedése között. Ezt azzal magyarázták, hogy a döntéshozók az elődeik által létrehozott stratégiai kultúrában szocializálódtak, így az azt alkotó mítoszok rabjai.

A második generációs szakirodalom ugyanakkor határozatlan abban a kérdésben, hogy az egyes stratégiai kérdésekre adott válaszok országonként változnak-e. Amennyiben feltételezzük, hogy a szimbolikus kommunikáció bizonyos stratégiai opciókat kizár a választásból, úgy a stratégiai kultúra nemzetenként eltérő. Ugyanakkor az is fellelhető a forrásokban, hogy a hatalmi elit világszerte hasonló, militarista, lényegében reálpolitikán alapuló stratégiai preferenciákkal rendelkezik. Johnston a második generációs kutatók hibájául róta fel, hogy kevés összehasonlító esettanulmányt végeztek el.

A harmadik generáció jellemzői

Az 1990-es években megjelenő harmadik generáció képviselői sokkal szigorúbban és eklektikusabban határozták meg a független ideológiai változókat, és sokkal célirányosabban vizsgálták a stratégiai döntéseket, mint a függő változókat. Független változóként alkalmazták a politikai-katonai kultúrát, a katonai kultúrát, vagy a szervezeti kultúrát. Mindannyian a realista szemléletet támadták olyan esetekben, amikor a strukturalista, érdekközponitú szemlélet nem tudott magyarázatot adni a stratégiai döntésekre. Elizabeth Kier azt vette alapul, hogy a különböző politikai kultúrával rendelkező államok különböző módon irányítják haderejüket, és ezek a módszerek a belső politikai kultúra és nem a külső stratégiai megfontolások által vezéreltek.

Jeffrey W. Legro a haderők által alkalmazott különböző harceljárások okaként a különböző szervezeti kultúrákat jelölte meg. Peter Katzenstein, Nobuo Okawara és Thomas Berger arra világítottak rá, hogy a nemzetközi rendszerben hasonló helyzetben lévő államok, belső politikai kultúrájuktól függően, különböző magatartást tanúsítanak a katonai erő alkalmazásával kapcsolatosan.

A harmadik generáció stratégiai kultúra definíciója egyértelműen kizárta a viselkedést a stratégiai kultúra összetevői közül, elkerülve ez által a tautológia látszatát. Ettől eltekintve az általuk használt fogalom nem sokban különbözött az első generációs szerzők definíciójától, bár a kulturális értékek forrásának kevésbé a történelem során megszerzett benyomások, inkább a napi gyakorlatban megszerzett tapasztalatokat tartották. Ebből következik, hogy a stratégiai kultúrát kevésbé tartották állandónak, amely akár nem kulturális változókat is tartalmazhat. Kier például úgy vélte, hogy mivel a politikai-katonai kultúra a változó hazai politikai környezet terméke, azzal együtt folyamatosan változik. Állításának igazolására esettanulmányok vizsgálatán keresztül kimutatta, hogy a katonai kultúra időben és társadalmanként is változó.

A harmadik generációhoz tartozó kutatók az egyes teóriák szembeállításával végeztek összehasonlító vizsgálatokat. Legro a háború során alkalmazott önkorlátozásra adott realista magyarázatokat állította szembe az intézményi és szervezeti kultúra alapú modellek válaszaival. Kier a strukturális realista, és bürokratikus szervezeti kultúra alapú modelleket hasonlította össze a katonai kultúrával. Ezek az összehasonlító vizsgálatok a harmadik generáció kutatóinak legfőbb erősségei.

Johnston munkássága

Nem lenne teljes a harmadik generációba tartozó kutatók áttekintése a stratégiai kultúra tárgyában született munkák kategorizálását elvégző Johnston eredményeinek számbavétele nélkül. Johnston a generációk elméletei közötti ellentmondást abban látta, hogy míg az első és harmadik generáció megpróbálta izolálni a stratégiai kultúra hatását a stratégiai döntésekre, addig a második generáció úgy vélte, hogy a stratégiai kultúrát az elit mind helyi, mind nemzetközi viszonylatban saját érdekei szolgálatára, eszközként alkalmazza a valós stratégiai döntések elfedésére.

Johnston a koncepció újraértelmezésekor a stratégiai kultúra kiterjedésére és tartalmára, az elemzés tárgyára, az elemzés alapjául szolgáló történelmi időszakokra, valamint az alkalmazott módszerekre vonatkozóan is sokkal szigorúbb meghatározást tartott szükségesnek. Legfontosabbnak a stratégiai kultúra stratégiai döntésekre gyakorolt hatásainak megbízható mérését tartotta. A kultúra elemeit átemelve a stratégiai gondolkodásba, valamint felhasználva Clifford Geertz antropológusnak a vallást, mint kulturális rendszert értelmező definícióját, lényegében újraértelmezte a stratégiai kultúra fogalmát. Johnston szerint *„a stratégiai kultúra szimbólumok (pl. érvrendszerek, nyelvek, analógiák) olyan integrált rendszere, amelyik általánosan elfogadott, állandó érvényű stratégiai preferenciákat hoz létre, oly módon, hogy az államok közötti kapcsolatok során a katonai erő szerepére és hatékonyságára vonatkozó koncepciókat alkot és ezeket olyan tényszerűséggel ruhazza fel, amelyben a stratégiai preferenciák egyedülállóan realiztikusnak és hatékonynak tűnnek”*.

Értelmezésében a fenti szimbólumrendszer két részből áll. Az elsőt a stratégiai környezetre vonatkozó alapvetések alkotják, úgymint a háború szerepe az emberi viszonyokban (elkerülhetetlen vagy aberráció), az ellenség és az általa megtestesített fenyegetés (zéróösszegű, vagy változó összegű játszma), valamint az erő alkalmazásának hatékonysága (mennyire kontrollálható a végkifejlet, illetve milyen feltételekkel hatékony az erő alkalmazása). E hármas értékeinek egy térbeli koordináta rendszer tengelyeire történő felvitelével olyan információt kapunk, ami csökkenti a stratégiai környezet bizonytalanságát. Johnston ezt a stratégiai kultúra központi paradigmájaként írta le.

A központi paradigmából logikusan következnek a stratégiai környezetben alkalmazható hatékony opciók, amelyek a szimbólumok rendszerének másik részét alkotják. Amennyiben a környezetet a három változó felső értékei írják le, a támadó jellegű stratégiák kerülnek előtérbe, mert zéróösszegű játszma esetén hatékonyabbak, mint az alkalmazkodó stratégiák. Az alsó értékekkel leírt környezetben valószínűbbek a diplomáciai megoldást kereső, vagy alkalmazkodó stratégiák. Johnston szerint a modell alkalmazásával kimutatható a stratégiai kultúra hatása az állam viselkedésére.

Johnston azt is meghatározta, hogy hol lelhetőek fel a stratégiai kultúra által kialakított preferenciák, az elemzés tárgyaként azonosítva a stratégiai kultúra hordozóinak (stratégiai gondolkodók, katonai vezetők, hatalmi elit) írásait, vitáit, beszédeit, véleményét, a fegyverzetek leírását és alkalmazását, a háború és béke időszakának a különböző médiumokban megjelenített képeit, valamint a katonai rendezvényeket és a háborús irodalmat. Ezek tartalmi elemzésére a kognitív feltérképezést és a szimbólumelemzést tartja alkalmasnak. Egyrészt az első módszerrel feltárhatóak a dokumentumok ok-okozati összefüggései, ami lehetővé teszi az egyes opciók viselkedésre gyakorolt hatásának vizsgálatát, másrészt a stratégiai dokumentumok szimbólumelemzése feltárhatja, hogy a stratégiai

alaptételek hogyan jelennek meg a viselkedésben, illetve milyen preferencia rangsorolást eredményeznek.

Az összefüggések megértéséhez az empirikus analízis módszerét ajánlja, támogatva az összehasonlító elemzések elvégzését. Johnston arra a következtetésre jutott, hogy „... a jól elvégzett stratégiai kultúraelemzés segíthet a döntéshozóknak jobban, empatikusabban megérteni, hogy a (stratégiai) játék különböző szereplői hogyan élik meg magát a játékot, csökkentve a bizonytalanságot és a félreértéseket a stratégiai döntésekben. A rosszul elvégzett elemzés megerősítheti a sztereotípiákat más államok stratégiai beállítottságáról és alternatívákat zárhat ki azáltal, hogy nem megfelelően ítéli meg a helyi stratégiai kultúrákat.”

* * *

Megállapítható, hogy a kultúra, a minket körülvevő környezet egyik dimenziójaként, valamennyi tettünkre hatást gyakorol. A háború törvényszerűségeit vizsgáló gondolkodók elemzéseiből látható, hogy ennek figyelembevétele a stratégiai gondolkodás egyik alapvető eleme. A definíciókat, vizsgálati eljárásokat leíró elméletek születésének ösztönzője a hidegháború azon szakasza volt, ahol a hagyományos stratégiai elméletek nem adtak kielégítő magyarázatot a szembenálló szuperhatalmak nukleáris stratégiával kapcsolatos eltérő álláspontjaira. Az elmélet evolúciója során különböző irányzatok alakultak ki, melyek közös jellemzője, hogy próbálták tetten érni a kultúra hatását a stratégiai viselkedésre.

Az *első generációs kutatók* elsősorban a szovjet-amerikai viszonyrendszerben gondolkodtak; szélesen értelmezett definíciójuk a viselkedést is magában foglalta és azt sugallta, hogy egy stratégiai kultúra szükségszerűen bizonyos viselkedésformát eredményez. A stratégiai kultúrát forrásai miatt állandónak tekintették, amelyet az irányzat képviselői későbbi munkáikban pontosítottak. A *második generáció szerzői* a stratégiai kultúra szimbolikus, instrumentális jellegét hangsúlyozták. A *harmadik generáció szerzőinek* érdeme a definíció pontosítása és hatékonyabb vizsgálati módszerek kidolgozása. Az irányzatok csoportosítása óta jelentős előrelépés nem történt az elméletben. Az Egyesült Államok és a NATO iraki és afganisztáni tapasztalatai azt mutatják, hogy a katonai műveletekben is jelentős szerepe van a kultúrának. Ennek kapcsán vizsgálható a kultúra hatása a hadviselés különböző szintjein, a harcászati, hadműveleti és stratégiai szinten.

Mint mindenki, a stratégiai döntéshozók is egy bizonyos kulturális környezetben szocializálódtak emberek, mely befolyásolja döntéseiket. A stratégiai kérdéseket a saját szemüvegükön keresztül látják, sokszor figyelmen kívül hagyva mások szempontjait.

A legmegfelelőbb stratégiai döntések meghozatala érdekében a döntés-előkészítés során figyelembe kell venni a szövetségesek és az ellenség kultúrájának különböző dimenzióit, úgymint a történelmet, az ideológiákat, az értékeket, a vallást, és a politikát. Az iraki és afganisztáni tapasztalatokat is figyelembe vevő, a közelmúltban kidolgozott analitikai kulturális stratégiai és politikai keretrendszer is azokat a dimenziókat kívánja azonosítani, amelyek elengedhetetlenek a stratégiai viselkedés megértéséhez. Ezek az alapelemek az alapvető érdekeket meghatározó egyéniség, a politikai kultúra, és a rugalmasság, mely meghatározza a külső erővel szembeni ellenálló képességet.

Látható, hogy az időnként új erőre kapó kutatás arra irányul, hogy feltárja a kultúra és a választott stratégiai opció, illetve az állam viselkedése közötti összefüggéseket.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a kultúra nem mindenható, a stratégiai kultúra elméletek nem tekinthetők csodaszernek a stratégiai kérdések megoldására.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bagby, Laurie M. Johnson: The Use and Abuse of Thucydides in International Relations. In: International Organisation, vol, 48, No. 1, 1994. pp. 131–153
- Clausewitz, Carl von: A háborúról. 1. kötet. Zrínyi Kiadó, Budapest, 1961.
- Gray, Colin S.: Strategic culture as context: the first generation of theory strikes back. In: Review of International Studies, Vol. 25. 1999. pp. 49–69
- Gray, Colin S.: Out of the Wilderness: Prime Time for Strategic Culture. National Institute for Public Policy, Advanced Strategic Planning and Analysis Support Contract, Contract No. SP0600-04-C-5982, 2006.
- Johnston, Alastair Iain: Cultural realism: Strategic Culture and Grand Strategy in Chinese History. Princeton: Princeton University Press, 1995.
- Johnston, Alastair Iain: Thinking about Strategic Culture. In: International Security, Vol 19. No. 4. 1995. pp. 32–64
- Kier, Elizabeth: Imagining War: French and British Military Doctrine Between the Wars. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1997.
- Kim, Jiyul: Cultural Dimensions of Strategy and Policy. Director, Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, Carlisle, 2009.
- Klein, Bradley S. : Hegemony and Strategic Culture: American Power Projection and Alliance Defence Politics. In: Review of International Studies, Vol. 14. No. 2. 1998. pp. 133–148
- Lantis, Jeffrey S.: Strategic Culture: From Clausewitz to Constructivism. Comparative Strategic Cultures. Curriculum Contract No: DTRA01-03-D-0017, Technical Instruction 18-06-02, 2006.
- Legro, Jeffrey W.: Cooperation Under Fire: Anglo-German Restraint during World War II. Ithaca, New York, Cornell University Press, 1995.
- Morgan, Forrest E.: Compellence and the Strategic Culture of Imperial Japan: Implications for Coercive Diplomacy in the Twenty-First Century. Westport, CT and London: Praeger, 2003.
- Snyder, Jack L.: The Soviet Strategic Culture: Implications for Nuclear Options. R-2154-AF Santa Monica, Calif.: Rand Corporation, 1977.
- Stone, Elizabeth: Comparative Strategic Culture: A Literature Review. Part I. Comparative Strategic Cultures Curriculum Contract No. DTRA01-03-D-0017. 2006.
- Zaman, Rashed Uz: Strategic Culture: A “Cultural” Understanding of War, Comparative Strategy. 28:1. 2009. pp. 68–88